

שיטת הרמב"ם בענין מצוות צריכות כוונה

פסק הרמב"ם בהל' חמץ ומצה פ"ו ה"ג: "אכל מצה בלא כוונה, כגון שאנסוהו עכו"ם או ליסטים לאכול, יצא ידי חובתו..."

לעומת זאת פסק הרמב"ם בהל' שופר פ"ב, ה"ד: "המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא חובתו, וכן השומע מן המתעסק לא יצא. נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציא, או שנתכוון התוקע להוציא ולא נתכוון השומע לצאת לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוון שומע ומשמיע".

וכתב ה"מגיד משנה" על דברי הרמב"ם: "ואני תמה בדברי רבינו, שהוא פוסק בפ"ו מהלכות חמץ ומצה, שאם אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו עכו"ם, שיצא ידי חובתו, וזה נראה בגמרא כדעת מי שאומר מצוות אין צריכות כוונה, שכך שנינו שם (מסכת ראש השנה כח.) שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה - יצא, ואוקימנא כגון שכפאוהו פרסיים, ואמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא, ואמרו אלמא קסבר רבא מצוות אינן צריכות כוונה. וא"כ היאך פסק כאן רבינו שמצוות צריכות כוונה, והצריך כאן כוונת שומע לצאת וכוונת משמיע להוציא?"

עיין בדבריו בפנים, שנוטה לקבל שגירסא אחרת היתה בדברי הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה שם כתוב: "לא יצא", וזה לשיטת הרמב"ם שמצוות צריכות כוונה. אך כיון שאין ברצוננו להרבות נוסחים בספרים, ננסה ללכת בדרך השניה בה הולך המגיד משנה, ולהסבירה יותר.

ולכאורה אלו פשטן של הדברים. יש לחלק בין ג' סוגי כוונות במצוות:

א. מתכוון לצאת ידי חובתו - שודאי יוצא י"ח המצוה.
ב. מתכוון שלא לצאת ידי חובתו - שודאי אינו יוצא י"ח המצוה.

ג. לא מתכוון כלל (לא כוונה חיובית ולא שלילית) ובזה המחלוקת. למאן דאמר מצוות צריכות כוונה - לא יצא ידי חובתו, כיון שצריך כוונה חיובית על מנת לצאת חובת המצוה.

ולמאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה - יצא, כיון שאין צריך כוונה חיובית ע"מ לצאת.

אולם גם למ"ד מצוות צריכות כוונה, אם ישנו מעשה בקיום המצווה אע"פ שלא מתכוון כלל, הרי שמעשה המצווה משלים את חסרון הכוונה, וכך עולה מדברי התוס' בפסחים (קטו. סוף ד"ה "מתקיף"), שכמצוות בהן יש מעשה לא צריך כוונה כ"כ כמו התפילה ותקיעת שופר שאין בהן מעשה (ואולי לזה התכוון המ"מ בתירוצו השני שם).

ועפ"ז מובן היטב, שאכן סובר הרמב"ם שמצוות צריכות כוונה, אולם באכילת מצוה אע"פ שלא התכוון, כיון שיש כאן מעשה, הוא השלים את חסרון הכוונה. אך בתקיעת שופר שהשמיעה היא המצוה, ואין כאן מעשה, אם לא נתכוין - לא יצא ידי חובתו.

אולם רבו החולקים על שיטה זו וסוברים, שאם אין שם מעשה לכו"ע לא יצא י"ח, ואפילו למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, והמחלוקת במצוה עם מעשה למ"ד מצוות צריכות כוונה - לא יצא, ולמ"ד מצוות אינן צריכות כוונה - יצא י"ח (וכך כתבו תלמידי ריו"נ על הרי"ף ברכות ו. ד"ה "אמנם ועוד), וא"כ נצטרך לתרץ את הרמב"ם בדרך אחרת.

ונקדים לתירוץ את דברי הרמב"ם בהלכות גירושין פ"ב ה"כ שכותב: "מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו, ולא רצה לגרש, בי"ד של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו, עד שיאמר רוצה אני, ויכתוב הגט והוא כשר. וכן אם הכוהו, ואמרו לו עשה מה שישראל אומרים לך, ולחצו אותו ישראל ביד העכו"ם, עד שיגרש הרי זה כשר. ואם העכו"ם מעצמו אנסוהו עד שכתב, הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט "פסול", ולמה לא "בטל" גט זה, שהרי הוא אנוס בין ביד עכו"ם בין ביד ישראל? שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב בו מן התורה, כגון מי שהוכה עד שמכר או עד שנתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה, והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו, או עד שנתרחק מדבר האסור לעשותו - אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה, לפיכך זה שאינו רוצה לגרש - מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, ורוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו, וכיוון שהוכה, עד שתשש יצרו, ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו...".

דברים אלו נכונים גם לעניננו, והוא רוצה להיות אחד מישראל ורוצה לקיים את כל התורה ומצוותיה (על דרך האמור בקהלת ד' "אשר עשה האלקים את האדם ישר"), כאשר אכל מצה בפסח גם אם מתוך הכרח, מכיוון שהוא מחוייב לעשות מצוה זו - יצא ידי חובתו.

אלא שלפי זה מתעוררת הקושיה מחדש, שא"כ תאמר גם בשופר, שמכיוון שרוצה לקיים את כל התורה כולה וכו' יצא י"ח? (ואם תאמר - אין הכי נמי זה לא יתכן, כי לפי"ז מהי סברת האומר שמצוות צריכות כוונה והרי לעולם יוצא י"ח!)

אלא צרייך לומר, שצרייך להיות גילוי דעת, שיראה שאכן נעשה הדבר לרצונו, כמו שאנו מצריכים בנתינת גט, שיאמר "רוצה אני", ואין אנו מסתפקין בהכאתו בלבד, ומעשה כתיבת הגט אין בו עדיין גילוי. אך כאשר אומר "רוצה אני" מגלה שכתיבת הגט היתה לרצונו, אעפ"י שה"רוצה אני" הוא תוצאה של "כופין אותו".

וכן במצה הגילוי הוא ע"י עצם ההנאה באכילת המצה ומכיון שנהנה יצא ע"י אכילתה (וכמו שאנו אומרים לגבי חלבים ועריות שהמתעסק בהם מכיוון שנהנה - חייב). מה שאין כן בשמיעת קול שופר, שאין מה שיגלה דעתו, שאכן רוצה לצאת י"ח המצוה, ולכן בתקיעת שופר חייב להתכוון ע"מ לצאת י"ח, ואם לא התכוון - לא יצא.

מעתה ברורה פסיקתו של הרמב"ם, שפסק באנסוהו לאכול מצה שיצא י"ח, אעפ"י שסובר מצוות צריכות כוונה, מכיוון שזהו רצונו וכיונתו האמיתית. ואילו בשופר אם לא נתכוון לא יצא י"ח, שמצוות צריכות כוונה.